

ГУСИНСЬКИЙ ПРОТИ РОСІЇ (GUSINSKIY v. RUSSIA)

У справі «Гусинський проти Росії»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли судді:

- п. К. Л. Розакіс (C. L. Rozakis), голова
  - п. П. Лоренцен (P. Lorenzen)
  - пані Ф. Тюлкен (F. Tulkens)
  - пані С. Ботучарова (S. Botoucharova)
  - п. А. Ковлер (A. Kovler)
  - п. В. Загребельський (V. Zagrebelsky)
  - п. К. Гаджиєв (K. Hajiyev)
  - а також п. С. Нільсен (S. Nielsen), секретар секції,
- після наради за зчиненими дверима 29 квітня 2004 року постановляє таке рішення, ухвалене в зазначений день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№ 70276/01) проти Російської Федерації, поданою до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) громадянином Росії та Ізраїлю п. Володимиром Олександровичем Гусинським (заявник) 9 січня 2001 року.

2. Заявника представляли адвокати фірми *CMS Cameron McKenna*, які практикують у Лондоні. Уряд Росії (Уряд) представляв п. П. А. Лаптєв, Уповноважений представник Російської Федерації в Європейському суді з прав людини.

3. Заявник, зокрема, стверджував, що його запобіжне ув'язнення було незаконним і свавільним.

4. Розгляд заяви було доручено першій секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). Зі складу цієї секції для розгляду справи (пункт 1 статті 27 Конвенції) було сформовано палату, як передбачає пункт 1 правила 26 Регламенту Суду.

5. Ухвалою від 22 травня 2003 року Суд оголосив заяву частково прийнятною.

6. Заявник і Уряд подали свої зауваження щодо суті справи (пункт 1 правила 59). З'ясувавши позиції сторін, палата вирішила, що в проведенні усного

слухання необхідності немає (пункт 3, наприкінці, правила 59). Сторони надали письмові відповіді на зауваження протилежної сторони.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

7. Заявник народився в 1952 році.
8. Обставини справи, викладені сторонами, такі.

A. Початкове розслідування стосовно заявника

9. Заявник — колишній голова ради директорів і власник контрольного пакета акцій ЗАО «Медіа-Мост», російського приватного медіа-холдингу, до складу якого входив популярний телевізійний канал НТВ.

10. 2 листопада 1999 року заявника допитав старший слідчий з особливо важливих справ Генеральної прокуратури п. Ніколаєв. У протоколі допиту зазначалося, що допит стосувався розслідування діяльності державного підприємства ФДП РДК «Русское видео» у зв'язку з видачею ним ліцензії на телевізійне мовлення товариству з обмеженою відповідальністю «Русское видео — 11 канал», порушивши низку положень Цивільного кодексу.

11. Після допиту заявник і п. Ніколаєв підписали протокол. Заявникові було дозволено переглянути зроблені під час допиту записи і додати свої коментарі. У протоколі слідчий вказав, що заявника нагороджено орденом Дружби народів.

12. У 2000 році між холдингом «Медіа-Мост» і ВАТ «Газпром», державною монополією з видобутку природного газу, виник серйозний конфлікт щодо боргів, які холдинг винен «Газпрому».

13. Після припинення «Газпромом» переговорів з приводу цих боргів спеціальними підрозділами Генеральної прокуратури та Федеральної служби безпеки були проведені обшуки в московських офісах холдингу «Медіа-Мост». Внаслідок цих обшуків як докази було вилучено низку документів та інших матеріалів.

14. 15 березня 2000 року слідчий Ніколаєв розпочав кримінальне розслідування проти заявника (кримінальна справа № 18/191012-98) за обвинуваченням у шахрайстві. Цю справу було об'єднано з кримінальною справою № 18/221012-98, порушену проти Р., виконавчого директора «Русского видео», обвинувченого в незаконному привласненні коштів. Обидві справи стосувалися ділових відносин між «Русским видео» та ТОВ «Русское видео» і, зокрема, входження холдингу «Медіа-Мост» до складу ТОВ «Русское видео» і зростання статутного капіталу останнього, що призвело до перерозподілу часток акціонерів.

В. Взяття заявитика під варту 13 липня 2000 року

15. 11 червня 2000 року заявитика було повідомлено про виклик до Генеральної прокуратури на 17.00 13 червня 2000 року для допиту як свідка в іншій кримінальній справі. На час видачі повістки заявитик перебував за кордоном, однак він зробив усе можливе для своєчасного повернення до Росії. Після прибуття заявитика до Генеральної прокуратури 13 червня 2000 року його заарештували і помістили до Бутирської в'язниці на підставі постанови, виданої 13 червня 2000 року слідчим Ніколаєвим.

16. У постанові зазначалося: згідно зі статтями 90–92 і 96 Кримінально-процесуального кодексу (КПК), слідчий вважає, що шахрайство, у вчиненні якого підозрюється заявитик, становить серйозну загрозу для суспільства і єдиним покаранням за це може бути ув'язнення, а також що заявитик може перешкоджати встановленню істини у справі та переховуватиметься від слідства й суду.

17. Заявитик перебував під вартою до 16 червня, упродовж цього часу він був допитаний двічі: 14 і 16 червня.

18. Допит 14 червня відбувся в присутності адвокатів заявитика. Перед його початком заявитика було повідомлено, що його підозрюють у вчиненні шахрайства у великих розмірах, покарання за яке передбачене пунктом 3 (б) статті 159 Кримінального кодексу. Зокрема, обвинувачення ґрунтувалися на твердженні, що впродовж 1996–1997 років через заснування різноманітних комерційних структур (зокрема й холдингу «Медіа-Мост»), функції телевізійного мовлення державної компанії «Русское видео» були незаконно передані приватній компанії ТОВ «Русское видео», внаслідок чого «Русское видео» втратило 11-й телевізійний канал, вартість якого оцінюється в 10 мільйонів доларів США. Також стверджувалося, що в 1997 році заявитик, перебуваючи у змові з Р., використовував 11-й телевізійний канал у своїх власних цілях, при цьому не сплачуючи державі податків.

19. Заявитик відмовився від докладних коментарів з приводу ведення слідства, зазначивши лише, що слідство в його справі демонструє незнання російського законодавства й існування щодо нього «політичного замовлення».

20. У протоколі допиту слідчий Ніколаєв зазначив, що заявитика нагороджено орденом Дружби народів.

21. 15 червня 2000 року адвокати заявитика звернулися до слідчого Ніколаєва зі скаргою, в якій вказувалося, що арешт заявитика був незаконним і з порушенням статті 90 КПК, навіть більше — заявитик підпадав під амністію і не міг бути ув'язнений у зв'язку з нагородженням його орденом Дружби народів та згідно з Постановою про амністію від 26 травня 2000 року; крім того, підозри щодо заявитика були необґрунтовані, абсурдні й не відповідали дійсності.

22. Адвокати заявитика звернулися зі скаргою також до Тверського районного суду м. Москви на підставі частини 1 статті 220 КПК, в якій стверджували, що взяття заявитика під варту було незаконним, і вимагали його

негайного звільнення. Підставою для скарги було те, що постанова про взяття під варту порушувала статті 90, 92 і 96 КПК, оскільки не існувало надзвичайних обставин, які б виправдовували взяття заявитика під варту до пред'явлення йому обвинувачень, так само не існувало підстав для взяття заявитика під варту у зв'язку з пред'явленими обвинуваченнями. Була очевидною політична мотивація постанови про арешт заявитика, а ув'язнення являло собою надмірно суворий запобіжний захід. Крім того, не існувало жодних підстав підозрювати, що заявитик має намір переховуватися від слідства або перешкоджати розслідуванню. І нарешті, заявитик підпадав під амністію і не підлягав покаранню та запобіжному ув'язненню, оскільки був нагороджений орденом Дружби народів.

23. 16 червня 2000 року слідчий Ніколаєв пред'явив заявитикові обвинувачення у вчиненні шахрайства на підставі пункту 3 (б) статті 159 Кримінального кодексу. Того самого дня в присутності адвокатів відбувся допит заявитика, який відмовився підписувати протокол допиту, оскільки не зрозумів, у чому його обвинувачують. Заявитик зазначив у протоколі допиту, що вважає обвинувачення абсурдними з юридичної точки зору і не визнає себе винним. Іще він заявив, що органи влади використовують слідство для того, щоб його дискредитувати, і вимагав негайного звільнення.

24. Того самого дня, 16 червня, слідчий Ніколаєв видав розпорядження про звільнення заявитика з-під варти та зміну запобіжного заходу на підписку про невиїзд. Заявитика було звільнено о 10.00 16 червня 2000 року.

25. Після звільнення заявитика слідчий Ніколаєв направив йому повістки з викликом для подальших допитів 22 червня та 3, 11 і 19 липня 2000 року. Заявитик з'явився на ці допити, але відмовився відповідати на поставлені йому запитання.

26. Кілька разів заявитик звертався до слідчого Ніколаєва з проханням дозволити йому залишити країну з причин особистого та ділового характеру. Слідчий відмовляв у задоволенні цих прохань, не наводячи жодних аргументів.

С. «Липнева угода» та припинення кримінальної справи

27. Під час тримання заявитика під вартою з 13 до 16 червня 2000 року виконувач обов'язків міністра у справах друку та інформації п. Лесін запропонував зняти кримінальні обвинувачення проти заявитика у справі компанії «Русское видео», якщо той погодиться продати холдинг «Медіа-Мост» «Газпрому» за ціною, яку призначить «Газпром».

28. Під час перебування заявитика під вартою «Газпром» пропонував йому підписати угоду, як стверджувалося, в обмін на зняття всіх пред'явлених йому обвинувачень. Угода між «Газпромом» і заявитиком була підписана 20 липня 2000 року («липнева угода»). У додатку 6 до цієї угоди містилося положення, яке, зокрема, передбачало припинення кримінальної справи проти заявитика, пов'язаної з компанією «Русское видео», та гарантії його безпеки. У цьому положенні зазначалося:

«Сторони усвідомлюють, що успішне виконання цієї угоди можливе лише у випадку, коли фізичні та юридичні особи набувають та здійснюють свої цивільні права з власної волі та у власних інтересах без будь-якого тиску з боку інших осіб. Для цього необхідне виконання таких взаємопов'язаних умов:

- припинення кримінальної справи проти п. Володимира Олександровича Гусинського, порушенії 13 червня 2000 року, переведення його у статус свідка в цій справі та скасування обраного запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд. У разі невиконання цієї умови сторони звільняються від виконання своїх зобов'язань, викладених нижче;
- надання п. Володимиру Олександровичу Гусинському та іншим акціонерам гарантій їхньої безпеки та захисту їхніх прав і свобод, включно з правом вільно пересуватися, обирати місце перебування і проживання, вільно виїжджати за межі Російської Федерації та безперешкодно поверматися до Російської Федерації;
- відмова від застосування будь-яких заходів, а саме: публічних заяв або поширення організаціями, їхніми акціонерами або керівництвом інформації, яка може завдати шкоди основам конституційного ладу та порушити територіальну цілісність Російської Федерації, підірвати безпеку держави, сприяти розпалюванню соціальної, расової, національної та релігійної ворожнечі або призвести до дискредитації інститутів державної влади Російської Федерації».

29. Додаток 6 був підписаний сторонами та завірений підписом п. Лесіна.

30. Після підписання «липневої угоди» 26 липня 2000 року слідчий Ніколаєв видав постанову про припинення кримінальної справи та скасування запобіжного заходу, після чого провадження у кримінальній справі проти заявитика було припинено. У постанові значилося:

«Аналіз наявних доказів підтверджує протизаконний характер діянь [заявитика]. Проте в діях голови ЗАО “Медіа-Мост” В. О. Гусинського простежуються елементи не лише кримінального, а й матеріального права. З огляду на специфічний характер цих дій неможливо віднести їх до окремих галузей права.

Під час слідства В. О. Гусинський усвідомив незаконність заволодіння чужою власністю і забезпечив відшкодування завданої шкоди, передавши державі свою частку статутного капіталу ТОВ “Русское видео — 11-й канал”. Крім того, він відшкодував значну частину збитків, завданих державі, добровільно передавши акції ЗАО “Медіа-Мост” підконтрольній державі юридичній особі.

Вжиті обвинуваченим заходи можна вважати обставинами, які пом'якшують вину і свідчать про його щире каєття, що, в поєднанні з іншими позитивними характеристиками та відсутністю судимості, дає змогу ухвалити рішення про припинення кримінальної справи проти В. О. Гусинського».

31. Одночасно було скасовано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд. Того самого дня заявник залишив Росію і 21 серпня 2000 року вирушив до своєї вілли у Сотогранде (*Sotogrande*), Іспанія.

32. Після того, як заявник залишив країну, холдинг «Медіа-Мост» відмовився виконувати умови «липневої угоди», заявляючи, що її було укладено під примусом.

D. Судовий розгляд законності взяття заявника під варту

33. 20 липня 2000 року Тверський районний суд припинив розгляд скарги заявника щодо незаконності взяття його під варту. Суд виніс рішення, що скарга не може бути розглянута, оскільки постанова про взяття під варту на той час була вже скасована, а оскаржувати взяття під варту може лише особа, яка перебуває під вартою.

34. Це рішення було оскаржене в Московському міському суді, який 11 липня 2000 року відхилив дану скаргу.

E. Розслідування у справі про кредит, отриманий холдингом «Медіа-Мост»

35. 27 вересня 2000 року слідчий Ніколаєв порушив нову кримінальну справу проти заявника. Нове обвинувачення, висунуте на підставі пункту 3 (б) статті 159 Кримінального кодексу, стосувалося отримання холдингом «Медіа-Мост» кредитів шляхом обману. Копію постанови про порушення кримінальної справи заявникові направлено не було. Однак, згідно з інформацією, зібраною адвокатами заявника, справу було порушене за заявкою, поданою «Газпромом» до Генеральної прокуратури 19 вересня 2000 року, де «Газпром» просив Генеральну прокуратуру розслідувати використання коштів, отриманих холдингом «Медіа-Мост», і зокрема перевірити, чи узгоджувалася діяльність, на яку використовувалися кредити, зі статутом холдингу «Медіа-Мост», чи були ці кошти використані за призначенням і чи не порушило правління холдингу законодавство стосовно кредитів. Державна компанія «Газпром» була залучена до справи як поручитель по кредитах.

36. 1 листопада 2000 року слідчий Ніколаєв направив заявникові повістку з викликом до Генеральної прокуратури на 13 листопада для допиту і пред'явлення йому обвинувачень. У призначений день заявник до прокуратури не з'явився.

37. Через неявку заявника до Генеральної прокуратури 13 листопада 2000 року слідчий Ніколаєв вніс зміни в постанову про порушення кримінальної справи проти заявника. Нова постанова також містила обвинувачення в шахрайстві на підставі пункту 3 статті 159 Кримінального кодексу, але вже у зв'язку з іншим епізодом, до того ж вона передбачала застосування щодо заявника запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Постанова була передана до Російського національного бюро Інтерполу. Заявник обвинувачувався в отриманні кредитів шляхом обману.

38. 11 грудня 2000 року заявника було затримано в Іспанії на підставі міжнародного ордера про арешт і 12 грудня 2000 року там же взято під варту. 22 грудня 2000 року заявника звільнили з-під варти під заставу в розмірі 5,5 мільйона доларів США й помістили під домашній арешт на його віллі у Сотогранде.

39. Після розгляду скарги адвокатів заявника 26 грудня 2000 року Тверський районний суд виніс рішення, що порушення кримінальної справи щодо кредитів, отриманих холдингом «Медіа-Мост», було незаконним, оскільки зібрані органами слідства докази не підтверджували наявність жодних елементів шахрайства, достатніх для порушення кримінальної справи.

40. 5 січня 2001 року Московський міський суд скасував рішення від 26 грудня 2000 року на тій підставі, що рішення органів слідства про порушення кримінальної справи не підлягає оскарженню в суді.

41. Після розгляду справи судами Іспанії 4 квітня 2001 року було ухвалено рішення на користь заявника про відмову органам влади Росії в екстрадиції заявника з території Іспанії. Відхиляючи прохання про екстрадицію, Національний суд Іспанії (*Audiencia Nacional*) зазначав:

«У наданих [заявником] документах можна виявити ... певні варти уваги та специфічні обставини, — що не є характерними для категорії справ про шахрайство, — які, хоч самі по собі не приводять до висновку про те, що ми маємо справу з незвичайним обвинуваченням, поданим у політичних цілях, [нерозбірливо] суд не може не визнати аргумент [заявника] щодо цілковитої відсутності підстав та їх бездоказовості як неймовірний і не може відкинути його на підставі критеріїв логіки та досвіду.

Суд вважає вартими уваги такі обставини справи:

1. Угода від 20 липня 2000 року ... про продаж [заявником] “Газпрому” пакета акцій... [додаток 6] — додаткова угода, яка не є звичайною для оформлення відносин між покупцями та продавцями цінних паперів, — скріплена двома підписами, один з яких є звичайним підписом представника “Газпром-Медіа” ... який зустрічається в тексті угоди та в інших додатках, а інший підпис, на перший погляд, не збігається зі звичайним підписом [заявника] під угодою, додатками та печатками, що стосуються процесу його екстрадиції. [Заявник] стверджує, що цей підпис належить членові Російського уряду.

2. ...Через шість днів після укладення угоди [заявника], який був обвинуваченим у справі [стосовно “Русского видео”] та щодо якого був застосований запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд, було звільнено від відповідальності у згаданій справі, а запобіжний захід було скасовано...

3. Твердження [заявника] під час слухань про екстрадицію стосовно тиску та примусу, яких він зазнав і які, за словами заявника, стали причинами, що спонукали його до підписання угоди від 20 липня 2000 року.

4. Рішення Тверського районного суду від 26 грудня 2000 року.

Ці особливості справи повинні неодмінно мати правове значення для судового вирішення питання про екстрадицію, оскільки факт встанов-

лення цих особливостей судом ... зобов'язує його, з міркувань юридичного забезпечення та ефективного судового захисту, ... звести до мінімуму ризик подвійного обвинувачення, аналізуючи підстави для обвинувачення, з огляду на необхідність забезпечення належного юридичного захисту...»

F. Подальший розвиток подій

42. 19 червня 2002 року суддя Меркушов, заступник Голови Верховного Суду, подав протест у порядку нагляду щодо постанов Тверського районного суду від 20 червня 2000 року та Московського міського суду від 11 липня 2000 року. На думку судді, предметом судового контролю має бути законність тримання під вартою, а не саме тримання під вартою. Він звернувся з проханням до Президії Московського міського суду направити справу для нового розгляду до Тверського районного суду.

43. 18 липня 2002 року Президія Московського міського суду задовольнила цей протест.

44. 26 вересня 2002 року Тверський районний суд розглянув по суті скаргу щодо тримання під вартою. Під час слухання представник Генеральної прокуратури (відповідач) стверджував, що на момент арешту заявник міг перешкоджати здійсненню правосуддя, оскільки обіймав посаду голови холдингу «Медіа-Мост» і, отже, мав великий вплив на свідків і доступ до письмових доказів. Навіть більше, оскільки заявник мав подвійне громадянство та закордонний паспорт, існувала можливість його втечі за кордон. Стосовно твердження заявника про те, що він підпадає під амністію, прокурор зазначив, що документальне підтвердження нагородження заявника орденом Дружби народів було надане лише 15 червня 2000 року, тобто після арешту, і наступного ж дня заявника було звільнено з-під варти. Тверський районний суд погодився з аргументами Генеральної прокуратури. Він постановив, що, у світлі наданих представником Генеральної прокуратури пояснень, постанова про взяття під варту від 13 червня 2000 року не може вважатися необґрунтованою та надуманою. Стосовно нагороди, суд дійшов висновку, що норми кримінально-процесуального права не містять жодних обмежень на застосування запобіжних заходів щодо осіб, які підпадають під амністію.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

A. Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року, чинний на той час

Стаття 5. Обставини, що виключають провадження у кримінальній справі
«Кримінальна справа не може бути порушена, а вже порушена справа
підлягає припиненню...

4) внаслідок акта амністії, якщо він усуває [щодо відповідної особи]
застосування покарання за вчинене діяння...»

Стаття 89. Застосування запобіжних заходів

«За наявності достатніх підстав вважати, що обвинувачений переховуватиметься від дізнання, попереднього слідства чи суду, або перешкоджатиме встановленню істини у кримінальній справі, або займатиметься злочинною діяльністю, ... мають право застосувати до обвинуваченого один з таких запобіжних заходів: підписку про невиїзд, особисте поручительство або поручительство громадських об'єднань, взяття під варту...»

Стаття 90. Застосування запобіжного заходу щодо підозрюваного

«За надзвичайних обставин запобіжний захід може бути застосований щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, до висунення проти неї обвинувачень. У цьому разі обвинувачення має бути пред'явлена не пізніше ніж протягом десяти днів з моменту застосування запобіжного заходу. Якщо протягом цього часу обвинувачення пред'явлена не буде, запобіжний захід скасовується».

Стаття 91. Обставини, які враховуються при обранні запобіжного заходу

«При вирішенні питання про необхідність застосування запобіжного заходу, а також при обранні того чи іншого з них, ... враховують ... також тяжкість пред'явлена обвинувачення, особу підозрюваного чи обвинуваченого, характер його діяльності, вік, стан здоров'я, сімейний стан та інші обставини».

Стаття 92. Постанова та ухвала про застосування запобіжного заходу

«Про застосування запобіжного заходу особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор виносять вмотивовану постанову, а суд — вмотивовану ухвалу із зазначенням злочину, в якому підозрюється чи обвинувачується дана особа, і підстави для обрання застосованого запобіжного заходу. Постанова або ухвала оголошується особі, щодо якої її винесено, з одночасним роз'ясненням порядку оскарження застосування запобіжного заходу.

Копія постанови або ухвали про застосування запобіжного заходу негайно вручається особі, відносно якої її винесено».

Стаття 96. Взяття під варту

«Взяття під варту як запобіжний захід застосовується ... у справах про злочини, за які законом передбачене покарання у вигляді позбавлення свободи строком понад один рік. За надзвичайних обставин цей запобіжний захід може бути застосований і у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком менше ніж на один рік...»

В. Шахрайство

45. У відповідному положенні пункту 3 (б) статті 159 Кримінального кодексу 1996 року сказано:

«Шахрайство, тобто розкрадання чужого майна або придбання права на чуже майно шляхом обману чи зловживання довірою ... [вчинене] у великих розмірах ... карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без неї».

С. Амністія

46. 26 травня 2000 року Державна Дума прийняла Постанову «Про оголошення амністії у зв'язку з 55-річчям Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» (Постанова про амністію), яка набрала чинності 27 травня 2000 року. Цією постановою передбачалося:

«2. Звільнити від покарання у вигляді позбавлення волі, незалежно від призначеного строку, засуджених осіб:...

б) нагороджених орденами або медалями СРСР чи Російської Федерації; ...

8. Припинити кримінальні справи, які перебувають на розгляді органів дізнання, органів попереднього слідства та судів, стосовно злочинів, вчинених до набрання чинності цієї Постанови, щодо:...

б) осіб, зазначених у [підпункті (б) пункту 2] цієї Постанови;...»

47. 26 травня Державна Дума прийняла також Постанову «Про порядок застосування Постанови Державної Думи “Про оголошення амністії у зв'язку з 55-річчям Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років”», якою передбачалося:

«1. Покласти виконання [Постанови про амністію] на:...

б) органи дізнання та органи попереднього слідства — щодо підозрюваних та обвинувачених, справи і матеріали про злочини яких перебувають на розгляді цих органів;...

3. Рішення про застосування Постанови про амністію приймається щодоожної особи індивідуально. За відсутності необхідної інформації про цю особу розгляд питання про застосування Постанови про амністію відкладається до отримання додаткових документів...»

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

48. Заявник скаржився на підставі статті 5 Конвенції, що взяття його під варту було здійснене без обґрунтованої підозри у вчиненні ним правопорушення, не відповідало процедурі, встановленій національним законодавством, і рішення про його застосування було прийнято без урахування положень Постанови про амністію. У відповідній частині статті 5 сказано:

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і в таких випадках, як:...

с) законний арешт або затримання особи, здійснені з метою припrowадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;...»

A. Обґрунтована підозра

49. Заявник стверджував, що обидві кримінальні справи проти нього були порушені без будь-яких юридичних підстав.

1. Подання сторін

50. Уряд заперечував ці твердження. Він заявляв, що підставою для взяття заявитика під варту 13 червня 2000 року стала наявність обґрунтованої підозри у вчиненні ним шахрайства у великих розмірах, передбаченого пунктом 3 (б) статті 159 КПК.

51. Заявник стверджував, що не мав можливості відповісти на обвинувачення. Щодо розслідування, пов'язаного з «Русским видео», він зазначав, що його дії не підпадали під юридичне визначення шахрайства та співучасти. Що стосується розслідування кредитів, отриманих холдингом «Медіа-Мост», він заявляв, що Генеральна прокуратура фактично здійснила спробу штучно криміналізувати кредитні відносини між двома юридичними особами.

2. Оцінка Суду

52. Заявник стверджує, що в основі розслідування справи і щодо «Русского видео», і щодо кредитів, отриманих холдингом «Медіа-Мост», не лежала «обґрунтована підозра».

Суд насамперед нагадує, що, проголошуючи «право на свободу», пункт 1 статті 5 має на увазі свободу індивіда в її класичному значенні, тобто фізичну свободу особи (див. рішення у справі «Енгель проти Нідерландів» (*Engel v. the Netherlands*) від 8 червня 1976 року, серія A, № 22, п. 58).

Оскільки органи влади Росії не обмежували фізичну свободу заявитика у зв'язку зі справою про кредити, отримані холдингом «Медіа-Мост», заявитик не може скаржитися на те, що він був потерпілим від порушення статті 5 з цього приводу. Таким чином, Суд обмежує розгляд питання про існування «обґрунтованої підозри» справою щодо компанії «Русское видео».

53. Суд іще раз нагадує, що для внесення постанови про арешт на підставі обґрунтованої підозри, згідно з пунктом 1 (с) статті 5, наявність у поліції достатніх доказів вини заявитика на момент взяття під варту або під час тримання його під вартою не є обов'язковою умовою (див. рішення у справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» (*Brogan and Others v. the United Kingdom*) від 29 листопада 1989 року, серія A, № 145-B, п. 53). Також не є

обов'язковим негайне пред'явлення затриманій особі обвинувачень або її постання перед судом. Метою взяття під варту для допиту є проведення подальшого розслідування у кримінальній справі шляхом підтвердження або спростування наявності підозр, що стали підставою для затримання (див. рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» (*Murray v. the United Kingdom*) від 28 жовтня 1994 року, серія A, № 300-A, п. 55). Проте вимога, щоб підозра базувалася на обґрунтованих підставах, є важливим елементом механізму захисту від свавільного арешту і тримання під вартою. Самого факту, що підозра є добросовісною, недостатньо. Словосполучення «обґрунтована підозра» передбачає наявність фактів або інформації, які б переконали об'єктивного спостерігача в тому, що ця особа могла вчинити правопорушення (див. рішення у справі «Фокс, Кембелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (*Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom*) від 30 серпня 1990 року, серія A, № 182, п. 32).

54. Суд звертає увагу на те, що він уже визнавав наявність порушення пункту 1 (с) статті 5 у справі, в якій особу було взято під варту за обвинуваченнями у привласненні державних коштів, хоча її дії — надання грошової допомоги та кредитів країнам, що розвиваються, — не передбачали жодної кримінальної відповідальності за прийняття рішень такого характеру (див. рішення у справі «Луканов проти Болгарії» (*Lukanov v. Bulgaria*) від 20 березня 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-II, п. 42–46).

55. Проте дана скарга містить інші обставини. У справі щодо компанії «Русское видео» органи слідства підозрювали заявитика в позбавленні державної компанії права на транслювання телевізійного сигналу, яке заявник здійснив шляхом обману через низку фіктивних угод. Органи влади оцінили завдані державі збитки в розмірі 10 мільйонів доларів США і кваліфікували дії заявитика як кримінальне правопорушення на підставі пункту 3 (б) статті 159 КПК.

Суд вважає, що зібрани органами слідства докази могли «переконати об'єктивного спостерігача» в тому, що заявник міг вчинити правопорушення.

В. Законне затримання

56. Заявник також стверджував, що його затримання не було «законним», оскільки воно здійснене без дотримання процедури, встановленої національним законодавством. Зокрема, у справі заявитика не було «надзвичайних обставин», як того вимагає стаття 90 КПК для вилучання тримання під вартою до пред'явлення обвинувачень. Навіть більше, всупереч вимогам статті 89 КПК, не існувало жодних доказів того, що заявитик ухиляється від слідства або перешкоджатиме встановленню істини, якщо залишиться на волі.

Крім того, заявитик скаржився, що його затримання не було «законним», оскільки, з огляду на Постанову про амністію, він не підлягав кримінальному переслідуванню.

1. Подання сторін

a) Уряд

57. Уряд заперечував ці твердження.

58. По-перше, в тому, що стосується дотримання процедури, встановленої національним законодавством, Уряд погоджувався, що стаття 90 КПК не містить переліку «надзвичайних обставин», за яких можливе взяття під варту до пред'явлення обвинувачень. Проте такі обставини мали визначатися в кожній конкретній справі.

Уряд стверджував, що заявник підозрювався у вчиненні тяжкого злочину — шахрайства у великих розмірах за попередньою змовою. Правопорушення становило серйозну загрозу громадській безпеці, і тому єдиним можливим покаранням за його вчинення було взяття під варту. З огляду на те органи слідства ухвалили рішення про взяття заявника під варту. Стаття 96 КПК, чинна на той час, дозволяла взяття особи під варту лише на підставі тяжкості вчиненого правопорушення.

Крім того, слідчий підозрював, що заявник міг вдатися до втечі. Ця підозра ґрутувалася на тому факті, що заявниківі було відомо: в кримінальній справі за аналогічними обвинуваченнями іншу особу, Р., було заарештовано у зв'язку з його причетністю до кримінальних діянь стосовно компанії «Русское видео». Заявниківі також було відомо про тяжкість злочину, у вчиненні якого він підозрювався, та про можливість його запобіжного ув'язнення. Побоювання, що заявник міг переховуватися від слідства, згодом спровадилися.

59. По-друге, стосовно питання про амністію, Уряд зазначав, що, згідно з пунктом 8 Постанови про амністію, кримінальні справи, порушені проти осіб, нагороджених медалями та орденами СРСР або Росії, мають бути припинені, незалежно від тяжкості пред'явлених обвинувачень.

Проте 28 червня 2000 року до Постанови про амністію були внесені зміни, згідно з якими обвинувачення, пред'явлена заявниківі на підставі пункту 3 (б) статті 159 КПК, виключалися з переліку правопорушень, на які поширювалась амністія.

У будь-якому разі, кримінальне законодавство не забороняє тримати під вартою осіб, які підлягають амністії.

Уряд також стверджував, що на момент арешту органам слідства не був відомий факт нагородження заявника орденом Дружби народів. Вони вперше дізналися про це під час звільнення заявника з-під варти 16 червня 2000 року. Згідно із законом, щойно слідчий дізнається про нагороду, він має за згодою заявника припинити розгляд кримінальної справи. Оскільки в матеріалах справи відсутня інформація про згоду заявника на припинення розгляду, органи слідства продовжували розгляд справи у звичайному режимі.

b) Заявник

60. Щодо дотримання процедури, встановленої національним законодавством, заявник погоджується з Урядом у тому, що ні стаття 90 КПК, ні будь-

яке інше положення не дають чіткого тлумачення поняття «надзвичайні обставини».

Далі він стверджував: підозра, що він міг переховуватися від слідства, була безпідставною. Висунуті проти нього обвинувачення не мали нічого спільного з обвинуваченнями проти Р., якого було взято під варту за обвинуваченням в ухилянні від сплати податків майже за два роки до арешту заявитика. Абсурдно підозрювати, що заявник міг переховуватися від слідства через арешт Р.

До самого моменту арешту заявитика ніщо в діях Генеральної прокуратури, прямо або опосередковано, не свідчило про те, що його підозрюють у вчиненні тяжкого злочину, у зв'язку з яким його можуть взяти під варту. 2 листопада 1999 року заявитика допитали як свідка у кримінальній справі, порушеної проти Р., і поставлені йому запитання не давали жодних підстав припускати, що заявитика підозрюють у вчиненні правопорушення і, як наслідок, можуть взяти під варту. Більше того, допит засвідчив, що заявитик був готовий і висловлював бажання допомогти слідству, надаючи будь-яку інформацію, яка може прислужитися слідчому. Поведінка заявитика до арешту загалом не давала жодних підстав підозрювати, що він може переховуватися від слідства та суду. І хоча заявитик мав можливість залишатися за кордоном, він завжди одразу ж повертався до Москви, якщо того вимагало слідство.

61. Щодо питання амністії, заявитик не погодився з тлумаченням Постанови про амністію, запропонованим Урядом. На думку заявитика, нелогічно, що особа, яка підпадає під амністію за характером обвинувачень, не підпадає під амністію у разі взяття під варту на підставі цих обвинувачень.

Заявитик стверджував, що посилання Уряду на зміни, внесені до Постанови про амністію 28 червня 2000 року, не стосується даної справи, оскільки їх було внесено вже після арешту заявитика. Було б нерозумним вважати, що ці зміни мали зворотну силу для надання законності арешту заявитика.

Заявитик також стверджував, що на момент його арешту органам слідства було відомо про нагородження його орденом Дружби народів. Слідчий Ніколаєв власноруч зробив запис про це до протоколів допитів від 2 листопада 1999 року і 14 червня 2000 року.

2. Оцінка Суду

62. Передусім Суд нагадує, що в питаннях, пов'язаних із «законністю» затримання, включно з питанням про дотримання «процедури, встановленої законом», Конвенція відсилає безпосередньо до національного права та вимагає дотримання матеріальних і процесуальних норм національного права. Але водночас Конвенція також вимагає, щоб будь-яке позбавлення свободи відбувалося з дотриманням цілі статті 5, а саме — захисту особи від свавілля.

Встановлюючи, що будь-яке позбавлення свободи має бути здійснене «відповідно до процедури, встановленої законом», пункт 1 статті 5 насамперед вимагає обґрунтування на підставі національного права будь-якого арешту або

затримання. Проте ці слова не просто відсилають до національного права. Так само, як і вирази «згідно із законом» та «встановлені законом» у пунктах других статей 8–11, вони стосуються також і якості закону, який має відповідати принципу верховенства права — концепції, присутньої в усіх статтях Конвенції.

Якість, у цьому сенсі, передбачає, що національний закон у тій його частині, яка дозволяє позбавлення свободи, має бути доступним і передбачуваним, щоб не існувало ризику свавілля (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Амюр проти Франції» (*Amuur v. France*) від 25 червня 1996 року, *Reports 1996-III*, п. 50).

63. У цій справі заявитика було взято під варту до пред'явлення йому обвинувачень. Таке затримання було винятком із загального правила, встановленого статтею 89 КПК, згідно з якою застосування запобіжного заходу відбувається після пред'явлення обвинувачень. Цей виняток передбачений у статті 90 КПК, де йдеться про «надзвичайні обставини». Сторони погоджуються, що КПК не розкриває змісту цього виразу.

Уряд не навів жодних прикладів справ — підтверджених рішеннями суду або ні, — в яких би розкривалося поняття «надзвичайні обставини».

64. Не було доведено, що це правило, — на підставі якого особа могла бути позбавлена свободи, — відповідало вимозі «якості закону», встановленій статтею 5.

65. З огляду на зазначене вище, немає потреби розглядати, чи узгоджувалася ситуація заявитика з вимогами закону по суті.

66. Щодо питання амністії, Суд іще раз нагадує, що «законність» тримання під вартою означає насамперед її відповідність положенням національного права (див. згадане вище рішення у справі «Амюр проти Франції», п. 50). Тлумачення та застосування національного права покладається передусім на національні органи влади, зокрема суди. Проте, оскільки, згідно з пунктом 1 статті 5, недотримання національного права спричиняє порушення Конвенції, Суд може і повинен скористатися своїми повноваженнями і перевірити дотримання цього права (див., наприклад, рішення у справі «Бенгем проти Сполученого Королівства» (*Benham v. the United Kingdom*) від 10 червня 1996 року, *Reports 1996-III*, п. 41).

67. Уряд погоджувався, що, на підставі Постанови про амністію, слідчий мав припинити розгляд кримінальної справи проти заявитика, щойно він дізнався про факт його нагородження орденом Дружби народів. І хоча Уряд стверджував, що слідчий уперше дізнався про це 16 червня 2000 року, він не заперечував, що той самий слідчий власноруч вписав інформацію про нагороду до протоколів допитів від 2 листопада 1999 року й 14 червня 2000 року. Таким чином, Суд доходить висновку, що станом на 13 червня 2000 року органи влади знали або повинні були знати, що кримінальна справа проти заявитика мала бути припинена.

68. Суд поділяє думку заявника, що було б нерозумним тлумачити Постанову про амністію як таку, що дозволяє запобіжне ув'язнення осіб, кримінальні справи проти яких мають бути припинені. Таким чином, мало місце порушення національного законодавства.

69. Відповідно, було допущено порушення статті 5 Конвенції.

В. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 18, ВЗЯТОЇ У ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 5

70. Заявник також скаржився на те, що його затримання було виявом зловживання владою. Він стверджував, що, взявши його під варту, органи влади мали на меті змусити його продати свій медіа-бізнес «Газпрому» на не вигідних для заявника умовах. Суд розглядатиме скаргу на підставі статті 18 Конвенції, яка передбачає:

«Обмеження, які дозволяються цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, можуть застосовуватися тільки з тією метою, для якої вони передбачені».

A. Подання сторін

1. Уряд

71. Уряд спростовував це твердження. Він зазначав, що заявник не надав жодних доказів, які б засвідчували, що, якби він не продав свій бізнес на підставі «липневої угоди», його не звільнили б з-під варти.

2. Заявник

72. Заявник стверджував, що факти у справі свідчать самі за себе. Він іше раз зауважив, що органи влади керувалися бажанням змусити засоби масової інформації, які йому належали, утриматися від висловлення своєї думки, і зокрема припинити критику на адресу російського керівництва. Заявник звернув увагу на той факт, що, тільки-но холдинг «Медіа-Мост» відмовився виконувати умови «липневої угоди» на тій підставі, що її було підписано під тиском, Генеральна прокуратура порушила справу стосовно кредитів, отриманих цим холдингом.

В. Оцінка Суду

73. Суд нагадує, що стаття 18 Конвенції не має самостійного значення. Її застосування можливе лише в поєднанні з іншими статтями Конвенції. Попри це, порушення статті 18, взятої у поєднанні з іншою статтею, може мати місце, навіть якщо не було допущено порушення цієї статті, взятої окремо. З положень статті 18 випливає, що порушення може мати місце тоді, коли відповідне право чи свобода є предметом обмежень, передбачених Конвенцією (див. справу «Камма проти Нідерландів» (*Kamma v. the Netherlands*),

доповідь Комісії від 14 липня 1974 року, № 4771/71, (DR) 1, с. 4; і справу «Оатс проти Польщі» (*Oates v. Poland*), ухвала від 11 травня 2000 року, № 35036/97).

74. Суд встановив у пунктах 52–55 вище, що свобода заявитика була обмежена «з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підоозри у вчиненні ним правопорушення». Однак, розглядаючи питання про порушення статті 18 Конвенції, Суд має визначити, чи було затримання застосоване, всупереч статті 18, з іншою метою, ніж та, що передбачена пунктом 1 (c) статті 5.

75. Уряд не заперечував того факту, що «липнева угода», а саме — додаток 6, пов'язувала припинення розгляду кримінальної справи щодо компанії «Русское видео» з продажем засобів масової інформації, які належали заявниківі, державній компанії «Газпром». Уряд також не заперечував, що додаток 6 був підписаний виконувачем обов'язків міністра у справах друку та інформації. Нарешті, Уряд не відкидав того факту, що однією з причин припинення слідчим Ніколаєвим розгляду справи проти заявитика 26 липня 2000 року стало те, що заявитик компенсував шкоду, завдану стверджуваним шахрайством, передавши акції холдингу «Медіа-Мост» підконтрольній державі компанії.

76. На думку Суду, такі питання публічного права, як розгляд кримінальної справи і запобіжне ув'язнення, не повинні використовуватися як елементи комерційних стратегій при укладанні угод. Той факт, що «Газпром» запропонував заявитику підписати «липневу угоду», коли той перебував у в'язниці, що державний міністр скріпив цю угоду своїм підписом, а слідчий згодом виконав її умови, знявши обвинувачення, наводить Суд на думку, що порушення кримінальної справи проти заявитика використовувалося з метою тиску на нього.

77. За таких обставин Суд доходить висновку, що обмеження свободи заявитика, дозволене відповідно до пункту 1 (c) статті 5, застосовувалося не лише з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підоозри у вчиненні ним правопорушення, а й з інших причин.

78. Отже, було допущено порушення статті 18, взятої у поєднанні зі статтею 5 Конвенції.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

79. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сatisфакцію».

В. Шкода

80. Заявник стверджував: він зазнав матеріальної шкоди в розмірі 1 755 923,07 євро, що відповідає витратам, які він поніс, намагаючись захистити свої права — як у Росії, так і за кордоном, — порушені його арештом і взяттям під варту 13 червня 2000 року і під час подальшого кримінального провадження проти нього. Ця сума покривала виплату гонорарів російським, британським, іспанським та американським адвокатам, які надавали свої послуги у зв'язку з розглядом справи заявитика, включно з процедурою щодо екстрадиції, і справи Т., найманого працівника заявитика, який також постраждав від дій російських органів влади.

81. Заявник також вимагав сплати 0,87 євро як символічну компенсацію за завдану йому моральну шкоду у зв'язку з душевним стражданням та відчуттям тривоги під час перебування під вартою.

82. Уряд наполягав, що послуги іноземних юридичних фірм не мали прямого стосунку до тримання заявитика під вартою в період з 13 до 16 червня 2000 року і тому не підлягають відшкодуванню.

83. З наданих заявитиком матеріалів Суд не може зробити висновок, що всі витрати стосуються суті скарги заявитика на підставі Конвенції або пов'язані з процесом вичерпання національних засобів правового захисту з цього приводу. У будь-якому разі, це питання буде детальніше розглянуте в розділі «Судові витрати» нижче.

84. Повертаючись до питання про моральну шкоду, Суд зауважує, що заявитик вимагає суто символічну компенсацію. За цих обставин Суд вважає, що визнання порушення само по собі становить достатню справедливу сatisфакцію.

В. Судові витрати

85. Заявник вимагав 446 017,70 євро як компенсацію витрат на гонорари адвокатів, який допомагав йому і Т. у відновленні їхніх прав у російській правовій системі та в Суді.

86. Уряд вважав цю вимогу надмірною. Він зазначав, що відшкодування судових витрат не повинно перевищувати розмір правової допомоги Суду. До того ж вимоги, які стосувалися Т., не мають стосунку до цієї скарги.

87. Беручи до уваги питання, що стосувалося Конвенції, та процедуру, яка дотримувалася в цій справі, Суд вважає, що витрати, компенсації яких вимагає заявитик, не були необхідними, а їхні розміри не були в розумних межах (див. справу «Ніколова проти Болгарії» (*Nikolova v. Bulgaria*) [GC], № 31195/96, п. 79, ECHR 1999-II). Витрати, які безпосередньо стосуються заявитика та були ним виплачені, становлять 88 000 євро.

88. Керуючись принципом справедливості, Суд присуджує заявитикові 88 000 євро як компенсацію за судові витрати, пов'язані з його юридичним представництвом.

С. Відсотки в разі несвоєчасної сплати

89. Суд вважає, що в разі несвоєчасної сплати мають бути нараховані відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Постановляє*, що було допущено порушення статті 5 Конвенції.
2. *Постановляє*, що було допущено порушення статті 18 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтею 5.
3. *Постановляє*, що визнання порушення само по собі становить достатню справедливу сatisфакцію за моральну шкоду, якої зазнав заявник.
4. *Постановляє*,
  - a) що протягом тримісячного строку від дня, коли це рішення стане остаточним, держава-відповідач, відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, повинна виплатити заявникам 88 000 (вісімдесят вісім тисяч) євро як компенсацію за судові витрати з їхньою конвертацією в російські рублі за обмінним курсом, чинним на день постановлення цього рішення, з урахуванням будь-якого податку, який може підлягати стягненню з цієї суми;
  - b) що зі спливом зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названу суму нараховуватимуться відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж періоду прострочення виплати, плюс три відсоткові пункти.
5. *Відхиляє* решту вимог заявника про справедливу сatisфакцію.

Учинено англійською мовою і повідомлено у письмовій формі 19 травня 2004 року, відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Підпис: Крістос Розакіс,
Голова Суду

Підпис: Сьорен Нільсен,
Секретар Суду